897

OVERZICHT
VAN DE
ECONOMISCHE ONTWIKKELING VAN ATJEH SEDERT DE PACIFICATIE

(TIJDPERK 1923—1938)

SAMENGESTELD IN OPDRACHT VAN
HET ATJEH-INSTITUUT DOOR

J. R. C. GONGGRIJP

indol. drs., secretaris van het Encyclopaedisch Bureau van het Koloniaal Instituut

H
23

W. P. VAN STOCKUM & ZOON
DEN HAAG — 1944

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
2309 6925

1=
897 H23

OVERZICHT
VAN DE ECONOMISCHE ONTWIKKELING VAN ATJEH SEDERT DE PACIFICATIE
(Tijdperk 1923—1938)

ATJEH EN ONDERHOORIGHEDEN.

44992.

OVERZICHT
VAN DE
ECONOMISCHE ONTWIKKELING VAN ATJEH SEDERT DE PACIFICATIE
(TIJDPERK 1923—1938)

SAMENGESTELD IN OPDRACHT VAN
HET ATJEH-INSTITUUT DOOR
J. R. C. GONGGRIJP
indol. drs., secretaris van het Encyclopaedisch Bureau van het Koloniaal Instituut

W. P. VAN STOCKUM & ZOON
DEN HAAG — 1944

NATIONALE BIBLIOTHEEK

foto Sabang Mij.

De haven van Sabang

foto archief Kol. Inst. *Opname Snoep*

Uitzicht van den kustweg ter Westkust van Atjeh

INLEIDING

In 1923 verscheen van de hand van den journalist Joh. Langhout ,,Vijftig jaren economische staatkunde in Atjeh" — geschreven naar aanleiding van de herinneringsdata 26 Maart 1873—26 Maart 1923. Het voorwoord tot dit werkje van den oud-gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden, H. N. A. Swart, zet uiteen dat de schrijver de leemte in de literatuur over Atjeh omtrent ,,hetgeen er in Atjeh onder Nederlandsch bewind in den loop der jaren op economisch gebied tot stand is gebracht" wil aanvullen. Als aanknoopingspunt werd de datum aangegrepen waarop vijftig jaar eerder ,,onze inmenging in de Atjeh-zaken een aanvang nam" zooals de toenmalige gouverneur van Atjeh, Van Sluys, in zijn begeleidend woord schreef.

Daar sinds 1923 de economische activiteit in Atjeh een ruime ontplooiing te zien heeft gegeven, meent het bestuur van het Atjeh-Instituut dat het noodig is thans een vervolg te publiceeren, hetwelk een overzicht geeft van de economische ontwikkeling in het tijdperk 1923—1938.

Het bestuur vond het Encyclopaedisch Bureau van het Koloniaal Instituut bereid dit overzicht samen te stellen uit de bij dit bureau aanwezige memories van bestuursambtenaren, uit gegevens van het Centraal Kantoor voor de Statistiek, de jaarverslagen van de Handelsvereeniging Koetaradja en andere.

De lezer houde in herinnering dat de gegevens uit latere jaren dan 1938 in Nederland niet beschikbaar zijn.

Moge niettemin deze aanvulling op Langhout's werk in Nederland en daarbuiten een juiste kijk op de economische positie van Atjeh helpen bevorderen.

Het bestuur wil niet nalaten den heer J. R. C. Gonggrijp, indol. drs., secretaris van genoemd Encyclopaedisch Bureau, te danken voor zijn arbeid en zijn medebestuurslid Mr. Dr. L. J. J. Caron, hoofd van het Encyclopaedisch Bureau, voor de verleende supervisie.

Het bestuur van het Atjeh-Instituut.

Voorjaar 1944.

OVERZICHT VAN DE ECONOMISCHE ONTWIKKELING VAN ATJEH SEDERT DE PACIFICATIE
(tijdperk 1923—1938)

Moge de residentie Atjeh en Onderhoorigheden behooren tot de streken, die betrekkelijk laat toegankelijk werden voor het wereldverkeer, de achterstand in welvaart, ontstaan door de isolatie, werd spoedig ruimschoots ingehaald.

Hiermede wil geenszins afbreuk worden gedaan aan den handel, die sinds menschenheugenis op min of meer feodale wijze gedreven werd, immers Atjeh, gelegen aan den uitgang van Straat Malakka, verbindingsweg tusschen Voor-Indië, China en het rijsteiland Java, was door de geografische ligging daarvoor als aangewezen. Maar meer is hier bedoeld het efficiente, zakelijke, snellere en met groote kapitalen werkende verkeer, dat wel het ,,Westersche" genoemd wordt, een benaming die nu zijn onderscheidende kracht aan het verliezen is, doordat ook de ,,Oostersche" handel zich in toenemende mate deze eigenschappen eigen maakt.

Door een krachtig doch strikt rechtvaardig bestuur werd de basis gelegd voor een economische opleving in Atjeh, welke niet alleen voor de bevolking profijtelijk was, doch de gelegenheid schiep voor het grootkapitaal aldaar emplooi te zoeken en te vinden. Orde, rust, veiligheid van persoon en goed, dit alles tezamen heeft de tactvol geleide pacificatie in het eens zoo roerige gewest doen slagen. Thans is Atjeh niet minder dan de andere Sumatraansche residenties van een komenden opbloei verzekerd.

Te weinig valt misschien de aandacht op het feit, dat het ,,openleggen" van het land voor het grootkapitaal, met zijn werkgelegenheid scheppende en geld inbrengende ondernemingen en rustelooze activiteit, met een verschil van nuanceering kan worden opgevat als een ,,blootstellen" aan kapitaal, waarbij de exploiteerende, ontwortelende, cultuurondermijnende functie van het moderne leven op den voorgrond treedt. Hoe nu het Nederlandsche bestuur er voor waakte het ,,openleggen" niet in ,,blootstellen" te doen verkeeren kan bij uitstek blijken in Atjeh, waar naast de cultuurondernemingen de bevolking bij het produceeren van exportpro-

ducten niet achterbleef, waar wegenaanleg, bruggenbouw, volksonderwijs, hygiëne, landbouwvoorlichting, irrigatie en zorg voor de bosschen, als even zoovele middelen om land en volk vooruit te brengen, werden aangewend.

Deze welvaart van Atjeh — met een momenteel nog overwegend inheemsche structuur — is voor een groot deel afhankelijk van de bevolkingsproducten.

Rijst

Grondslag voor de voedselpositie is de *rijst*, die ultimo 1936, naar opgaven van den Landbouwvoorlichtingsdienst, op 140.500 ha sawah werd verbouwd, welke gemiddeld 345.700 ton rijst (ongepeld) opbrachten. Het ladangrijstareaal werd geschat op 6000 ha met een productie van 15.000 ton ongepelde rijst. Dan wordt dus, wanneer men het rendement van ongepelde tot gepelde rijst op 60% stelt, het jaarlijksche beschot in normale jaren 216.420 ton gepelde rijst, een waarde vertegenwoordigende van bijna *f* 13.000.000 bij een rijstprijs van gemiddeld *f* 60 per ton. Dit laatste bedrag wordt alleen genoemd om de grootte ongeveer te bepalen, aangezien het weinig doordringen van de geldhuishouding in Atjeh zoo'n berekening uiteraard vaag maakt.

Volgens de volkstellingcijfers van 1930, waren van de 33,5% beroepsbeoefenaars, die de totale bevolking van Atjeh telt, wederom 71% bij den landbouw betrokken en dus in overgroote mate bij de rijstcultuur werkzaam. Het totale zielenaantal, dat in 1930 in geheel Atjeh 1.003.062 bedroeg, was naar schatting in 1936 toegenomen tot 1.513.000. Volgens opgaven van den Landbouwvoorlichtingsdienst is het gemiddeld rijstverbruik per hoofd ruim, omdat bijvoeding, met andere tweede gewassen bijvoorbeeld, geen usance is. Het gemiddeld jaarlijksch rijstverbruik daarom op 3 pikoel of 185,28 kg stellende, zou dit de jaarlijksche rijstconsumptie in Atjeh totaal brengen op 214.000 ton, waardoor in normale jaren ongeveer een 2000 ton rijst uitgevoerd zou kunnen worden. Atjeh is dus, behalve in slechte oogstjaren, self-supporting, *een succes te danken aan irrigatie en landbouwvoorlichting.*

De steeds afnemende importexcedenten mogen blijken uit het achterstaande staatje:

	importexcedent		importexcedent
1928	16.277 ton	1934	–. 92 ton
1929	11.652 „	1935	4.342 „
1930	12.927 „	1936	5.756 „
1931	11.168 „	1937	4.522 „
1932	6.895 „	1938	–.648 „
1933	5.134 „	(– = exportexcedent)	

De abnormaal ongunstige weersomstandigheden van het plantjaar 1934—1935 veroorzaakten een onderbreking in de steeds toenemende rijstopbrengsten. Bovendien moesten de in dat slechte jaar ingeteerde voorraden wederom aangevuld worden, waardoor de rijstimporten gedurende de eerstvolgende jaren extra groot moesten zijn.

Veel is ook bereikt ten aanzien van de verbetering van de kwaliteit. De Atjeher plantte bij voorkeur de sterk-vitamine-houdende roode rijst, die wegens haar kleur bij de Javaansche koeliebevolking minder gezocht was. Bovendien maakte de muffe smaak, dien zij verkreeg door slordige droging van de gesneden padi, haar minder voor export geschikt. Verstrekking van zaadmateriaal, aanplant van witte rijstsoorten en verbeterde landbouwmethoden hebben al veel resultaat opgeleverd, zoozeer zelfs, dat Lho' Soekon en Langsa somwijlen een te gering aanbod van *roode* rijst hadden.

Irrigatie

De *irrigatie* is energiek ter hand genomen. Zoo kwam de nieuwe stuwdam in de Kroeëng Idi Rajeu nabij Djamboe Reuhat in 1929 gereed. De stuwdam in de Kroeëng Bakongan, de verbetering der bevloeiing van den linkeroever van de Kroeëng Peusangan en het verdeelwerk voor de moekims Nitjah en Tandjoeng iets later. Men zocht zijn kracht daarna in een groot aantal eenvoudige irrigatiewerkjes. Immers, een stabilisatie van de rijstproductie, die door irrigatie bereikt wordt, is een noodzakelijkheid voor den handel. Atjeh is namelijk aangewezen als rijstschuur van het cultuurgebied ter Oostkust van Sumatra, een taak die het natuurlijk nooit alleen kan vervullen. Wel kan een toenemend aandeel van de rijst, die daar benoodigd is, uit Atjeh komen.

foto archief Kol. Inst.

Oliepalm-aanplant

foto archief Kol. Inst. *Opname Jongejans*

Takingeun in vogelvlucht

Veeteelt

Nauw verbonden aan de rijstcultuur, levert de *veeteelt* bovendien een zeer belangrijk middel van bestaan op, dank zij een aanzienlijke slacht binnen de residentie en een uitvoer van ± 1500 stuks vee 's maands. Deze export is speciaal gericht naar Sumatra's Oostkust, waar men voor zijn vleesch vrijwel geheel op Atjeh is aangewezen. Zoo werden in 1938 via den asweg naar Medan 4365 stuks *groot vee* en 141.000 *kippen* uitgevoerd. De slacht bedroeg in Atjeh in 1937 23807 stuks runderen en 6007 karbouwen, terwijl bovendien 11527 runderen en 10060 karbouwen werden uitgevoerd. Deze, sinds 1924 steeds stijgende veeuitvoer, die onder meer werd veroorzaakt door het in toenemende mate voorzien van de Straits Settlements, werd nog bevorderd door den export van *geiten* en *schapen*, die in datzelfde jaar respectievelijk 9828 en 416 stuks bedroeg. Sabang en Lho' Seumawe zijn voor het buitenland de overscheephavens voor dit vervoer.

Dank zij het toezicht en de zorg van den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst voor de hygiëne en teelt, waarvoor Bengaalsch Hissar en Ongole vee is ingevoerd, dat zich snel aanpaste, gaat de kwaliteit van het Atjehsche rund merkbaar vooruit. Door de geconstateerde groote vruchtbaarheid, behoeft men niet bevreesd te zijn voor een achteruitgang van den veestapel, waardoor de bruto-opbrengst van *f* 2.000.000 van het voor uitvoer en slacht bestemde vee in gevaar zou worden gebracht.

Pinang

Als erf- en tuincultuur neemt de *pinang* in een groot deel van Atjeh wel de voornaamste plaats in. Zij is zeer geschikt voor den Atjeher, omdat geen bedrijfskapitaal vereischt wordt en dus geen voorschotten opgenomen behoeven te worden. De pinang van Pidië heeft een zeer goeden naam en wordt hoofdzakelijk naar Britsch-Indië uitgevoerd. In 1938 werd 26.788 ton ter waarde van *f* 2.205.000 geëxporteerd.

Copra

Door de adviezen van den Landbouwvoorlichtingsdienst gesteund, is men er in geslaagd de kwaliteit van de *copra* te verbeteren, zoodat in toenemende mate export naar Europa via Sabang en Belawan Deli mogelijk wordt. Tevens zijn de beter gesitueerden er toe overgegaan eenig geld te steken in copra-droogovens ter verkrijging van een

beter product. Op Simaloer, waar deze klapperteelt hoofdmiddel van bestaan is, werd het product geëxporteerd tegen invoer van rijst, waar een tekort aan was. In 1938 bedroeg de totale uitvoer van Atjeh 10.187 ton, ter waarde van *f* 678.000.

Klapperolie

Bovendien is de kwaliteit van de *klapperolie,* die hier rechtstreeks uit den klapper bereid wordt, uitstekend. De klapperolie-fabriekjes te Langsa, Idi en in Groot-Atjeh zullen de markt ter Oostkust van Sumatra gemakkelijk kunnen veroveren.

Peper

De vroeger zoo belangrijke *pepercultuur* heeft veel van haar waarde verloren, ten eerste door het optreden van de afstervingsziekte en daarenboven nog door de bekende débâcle van de pepermarkt. Niettemin rekent men haar nog steeds tot de vier op den voorgrond tredende bevolkingsproducten, namelijk pinang, copra, peper en rubber. De pepercultuur is bovendien zeer populair en wordt wel eens beschouwd als teeken van gezag en welstand. De marktpositie van dit product is geheel op den Overwal georiënteerd, waar de primitieve handel felle concurrentie uitsluit. In 1938 was de totale uitvoer 1578 ton, ter waarde van *f* 207.500.

Rubber

Met ingang van 1 April 1935 werd de individueele restrictie ter vervanging van het bestaande bijzonder uitvoerrecht op *rubber* ingevoerd, waarbij de zelfbestuurders de registratie zelf in handen kregen, zoodat men algemeen tevreden is over de onderlinge verdeeling. De cultuur wordt voornamelijk op de Oostkust van Atjeh gevonden, maar zij is vrijwel overal bijverdienste en nergens hoofdmiddel van bestaan. Langzamerhand is men er toe overgegaan de rubber verder te verwerken en zoo waren in de afdeeling Tamiang 50 mangeltjes in werking. Te Langsa is een remillingbedrijf gevestigd met een capaciteit van 50 ton rubber. In 1938 bedroeg de export van bevolkingsrubber, die in het daaraan voorafgaande jaar een recordcijfer van 3104 ton bereikte, 1358 ton ter waarde van *f* 543.000.

Nilam

Van de overige cultures moet nog vermeld worden de cultuur van *nilam,* uit welks blad de *patchoulyolie* gedistilleerd wordt, die gebruikt wordt bij de zeepfabrikage. Op de Westkust van Atjeh, waar

weinig andere handelsgewassen zijn, is de nilam een uitkomst. Te Tapatoean werd een oliefabriek opgericht. Veel blad werd ook uitgevoerd naar den Overwal, in 1938, als laatst bekend jaar, 326.193 kg nilamblad ter waarde van *f* 12.800 en 17.999 kg nilamolie ter waarde van *f* 120.000.

Koffie

Koffie, voornamelijk Arabica, die in het Takingeunsche geconcentreerd is, berust in hoofdzaak bij den Europeeschen kleinen landbouw, maar toch ook zeer vaak bij de bevolking. De teelt is voor export misschien niet zoo groot van omvang, maar blijft voor de inheemsche bevolking altijd nuttig voor binnenlandsch gebruik. In 1938 werd 206.952 kg ter waarde van *f* 82.546 naar het buitenland uitgevoerd, naar overig Nederlandsch-Indië 362.611 kg.

Specerijen

De specerijen worden via Tapatoean uitgevoerd, in 1938 *nootmuskaat, kruidnagel* en *foelie* tezamen 320.810 kg. Vooral voor kruidnagelen is een goede toekomst weggelegd, aangezien de kretekindustrie op Java deze specerij steeds meer noodig zal hebben en kruidnagel uiteindelijk toch goedkooper uit Indië zelf leverbaar zal blijken dan van uit Madagascar.

Andere producten

Aardappel-, kool- en *vruchtenteelt* zijn bij de Gajo-bevolking, dank zij den Landbouwvoorlichtingsdienst, tot bloei gekomen en vinden in geheel Atjeh en op de Oostkust van Sumatra goeden afzet. Ook de *kedelee*-aanplant heeft een zoodanige uitbreiding gekregen, dat de invoer tot een derde van wat zij was is teruggeloopen.

Cultuurondernemingen

De *cultuurondernemingen* spelen uiteraard ook een groote rol in deze residentie. Zij brengen werkgelegenheid en geld onder de bevolking, leggen geïsoleerde streken open en stijven de landschapskassen. Hieronder volgt een staatje van het verloop der *arbeidsgelegenheid* op de ondernemingen, kwartaalsgewijs over de twee laatst bekende jaren weergegeven:

	I	II	III	IV
1937	19.598	20.505	21.722	22.774
1938	22.994	23.152	21.712	23.840

De beteekenis van deze cijfers valt in het oog, indien men het totaal aantal gezinnen beschouwt in Atjeh. Wanneer men een gemiddelde gezinsgrootte van vier aanneemt, wat zeker niet te hoog is, zou dit het totaal aantal gezinnen op 375.000 brengen. Ongeveer een vijftiende zou dan bij de ondernemingen een bestaan hebben gevonden. De inkomsten der daar werkzame bevolking mogen worden geschat op 2 à $2^1/_2$ millioen gulden.

De rubbercultuur, die, in aansluiting op de ondernemingen ter Oostkust van Sumatra, in Tamiang voor het eerst beoefend werd, vindt men vooral in de afdeeling Oostkust. Op de Westkust heeft de Société Financière sedert 1926 twee groote complexen *rubber, oliepalm* en *koffie* in Zuid-Meulaboh en een oliepalm- en koffieonderneming in Singkel geopend. De Meulaboh-ondernemingen kwamen in productie, vandaar de sterke aandrang naar bruggen in den weg naar de haven van Soesoh. In Takingeun heeft de Serdang Cultuur Maatschappij de *theeonderneming „Redelong"* opgezet. Van deze onderneming werd in 1938 voor de eerste maal uitgevoerd en wel eene hoeveelheid van 260 ton voor *f* 185.000. De kleinere ondernemingen leggen zich daar toe op Arabicakoffie en aardappelen. In de Alaslanden is alleen een Japansche Robusta-tuin van het Nomuraconcern in exploitatie. In het Lho' Soekonsche heeft de Factorij een groote vezelonderneming opgezet. Voor de bevolking bracht de crisis het gunstige gevolg mede, dat zij weer ruimer over grond kon beschikken, doordat veel erfpachtsgrond werd prijsgegeven.

Van de *rubberondernemingen*, waarvan in 1931 een veertigtal in bedrijf waren, werd in 1938 8636 ton ter waarde van *f* 4.156.000 geëxporteerd, terwijl de productiecapaciteit zeker het dubbele hiervan bedraagt.

De *palmolieondernemingen* op de Westkust van Atjeh, waar deze zich snel uitbreidende cultuur in 1931 reeds 10 ondernemingen telde, voerden in 1938 14.415 ton olie en 2.878 ton palmpitten voor respectievelijk *f* 1.139.000 en *f* 143.000 uit.

Het *Gouvernements Hars en Terpentijnbedrijf* in de Gajolanden, dat na het gunstige resultaat van een in 1923 ingesteld onderzoek, is ondernomen, breidde zich snel uit. De dennenbosschen nabij Balik in de omgeving van Takingeun, waarvan 13.000 ha voor het bedrijf zijn aangewezen, leveren het ruwe product, dat tot zuivere hars en terpentijn wordt gedistilleerd. In 1938 werd 3579 ton hars gewonnen, die hoofdzakelijk naar Java ging voor de zeepfabrikage, batikkerijen

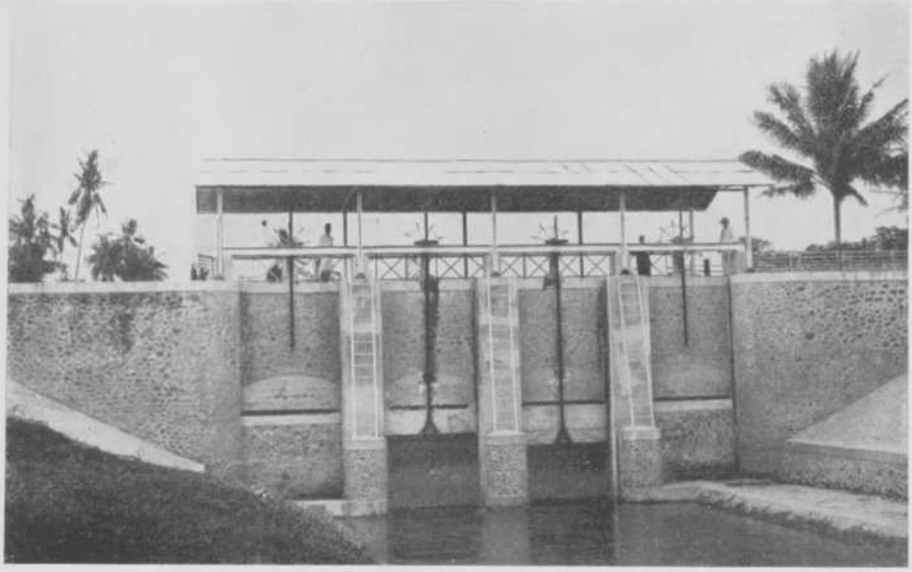

foto archief Kol. Inst. *Opname Jongejans*

Irrigatiewerk te Peusangan

foto archief Kol. Inst. *Opname Swart*

Gajoweg

en de papierfabriek te Padalarang. In hetzelfde jaar werd 1089 ton terpentijn geproduceerd, die voor het grootste deel in Europa werd afgezet.

Van de andere boschproducten dient vermeld te worden het *hout* van den *aankap* op Simaloer. Verder exporteerde de houthandel Singkel in 1938 5200 m³, waarvan 4394 m³ kamferhout naar Batavia. Rassakhout van Sinabang, alsook een proefzending van damarlaut en merbau werden naar Zuid-Afrika verscheept. De Atjeh Staatsspoor neemt altijd veel brandhout af, terwijl de Deli Spoorweg Mij. een gedeelte der benoodigde dwarsliggers van Atjeh betrekt. De uitvoer van bakau koelit en tengarbast is nog van belang voor de leerlooierij — in 1938: 3378 ton voor *f* 63.000 — voornamelijk naar China en de Federated Malay States. Verdere producten zijn *damar, copal, drakenbloed, kamfer* en *rotan.*

Volgens taxaties is ongeveer 75% van de oppervlakte van Atjeh met bosch bedekt. Vele hydrologische reserves werden aangewezen en tevens de noodige productiereserves, zooals bijvoorbeeld een groot gedeelte der vloedbosschen voor de bedoelde brandhoutvoorziening voor de Atjeh Staatsspoor. Het voor de triplexfabriek R.E.T. (Rubber en Theekistenfabriek) te Sabang benoodigde zachthout werd van Singkel betrokken.

Petroleum

De *petroleumindustrie* heeft op een drietal terreinen in de afdeeling Oostkust haar boorterreinen, nl. Rantau (Tamiang-blok), dat het meest produceert, en Perlak en Djoelo-rajeu (Oost-Atjeh-blok), die uitgeput beginnen te raken. Sinds 1936 heeft het Gouvernement overeenkomsten (zgn. 5A contracten) aangegaan met de Bataafsche Petroleum Mij. en de Nederlandsche Koloniale Petroleum Mij. ter opsporing en ontginning op terreinen in de onderafdeeling Bireuën en Lho' Seumawe, wat voor de desbetreffende streken financiëel van het allergrootste belang is. De steeds stijgende petroleumproductie bedroeg in 1938 705.650 m³.

Wegennet

Het *wegennet,* het middel bij uitstek om het land uit zijn isolement te verlossen, vindt gestage uitbreiding. Buiten de Atjeh Staatsspoor wordt Koetaradja nog door een autoweg, den zoogenaamden asweg, met Medan verbonden, waarover sterk met de Atjeh Staatsspoor

concurreerend autoverkeer plaats vindt. Verder is tot stand gekomen de Westkustweg, loopende van Koetaradja naar Bakoengan, die inmiddels doorgetrokken werd tot Troemon en Roendeng en uiteindelijk Singkel over land bereikbaar moet maken. De transversaalweg verbindt Sigli via Tangse en Geumpang met Meulaboh aan de Westkust. De Gajoweg, die bij Bireuën op den asweg uitkomt en den afvoer uit de Gajolanden verzorgt, is nog 34 km voorbij Takingeun tot de Isakvallei doorgetrokken. De Loekoep-weg, die bij Perlak van den asweg het binnenland inbuigt, zal waarschijnlijk niet verbonden worden met Blang Kedjeren, dat reeds een door de Alasvallei loopende verbinding heeft met Koetatjane. Via Sidikalang is deze plaats te bereiken vanuit Sibolga en over Kabandjahe loopt de weg van Medan. Eveneens is voorloopig afgezien van het plan om Blang Kedjeren met Trangoen te verbinden; de aanleg van dezen 30 km langen weg door zwaar bergterrein zou vooralsnog niet rendabel zijn. Zeer talrijke bruggen werden voor het oversteken van de vele rivieren gebouwd, terwijl vele weggedeelten bandjirvrij gemaakt moesten worden.

Import

Eenig inzicht in den *import in Atjeh* kan verkregen worden uit de navolgende tabel, waar de invoerwaarde der voornaamste acht groepen uitgedrukt in duizendtallen guldens over de jaren 1936, 1937 en 1938 gegeven zijn, voorzoover die invoer uit het buitenland of van Java kwam:

	uit het buitenland			van uit Java		
	1936	1937	1938	1936	1937	1938
eetwaren en genotmiddelen .	565	834	737	958	1012	1627
rijst	9	11	9	355	330	260
chem. producten.	25	73	56	75	148	131
manufacturen	325	653	509	119	143	88
garens	82	146	79	—	—	—
metalen.	16	161	126	85	57	77
machines en werktuigen . . .	20	144	198	9	6	10
rij- en voertuigen	26	36	56	37	78	88

Opgemerkt kan worden, dat de groote toename, wat betreft de machines en werktuigen uit het buitenland, voortspruit uit de in-

stalleering van de nieuwe ondernemingen aan de Westkust van Atjeh.

Voor de totale cijfers zie men hieronder. De cijfers omtrent de handelsbeweging per Atjeh Staatsspoor en langs den asweg zijn niet geheel volledig. De cijfers omtrent het buitenland, Java en de Buitengewesten zijn die van de tolkantoren.

	in 1000-tallen guldens			in 1000-tallen kg		
	1936	1937	1938	1936	1937	1938
invoeren uit:						
Buitenland	2,123	3,363	2,986	10,519	12,643	11,095
Java.	1,862	2,278	2,262	13,500	16,706	16,358
Buitengewesten:						
per schip	1,313	1,346	1,250	—	—	—
„ Atjeh Staatsspoor	2,114	3,094	2,814	11,456	13,565	14,344
langs asweg	70	105	67	750	1,150	700
Totaal	7,482	10,186	9,379	36,225	44,064	42,497
uitvoeren naar:						
Buitenland	5,413	11,897	7,529	—	65,643	61,194
Java.	349	529	589	—	2,129	3,073
Buitengewesten:						
per schip	1,570	1,983	1,464	—	4,897	5,470
„ Atjeh Staatsspoor	722	1,175	1,322	—	12,755	14,019
„ asweg (vee) . .	170	115	110	—	1,838	1,746
„ asweg (producten, incl. naar haven Aer Poetih) . .	2,540	3,435	2,268	—	12,000	16,000
Totaal	10,764	19,134	13,282	—	99,262	101,502

Zoo was dus het *uitvoerexcedent* in deze drie opeenvolgende jaren *f* 3,282.000, *f* 8.948.000 en *f* 3.903.000.

Uit het staatje blijkt, dat de geïmporteerde hoeveelheden en waarden ongeveer gelijk bleven en dus ook de prijzen voor de producten. De uitvoerwaarden daarentegen vertoonen een groot verschil bij gelijkblijvende hoeveelheden, wat dus overeenkomt met een grooten prijsval in 1938. Om den gelijken import te handhaven is Atjeh dus verplicht geweest een grooter quantum grondstoffen te exporteeren.

Het grootste gedeelte, ongeveer drie kwart, wordt via de tolkantoren, dus over zee af- en aangevoerd, zoodat het scheepvaartverkeer een buitengewoon groot aandeel heeft in de handelsbeweging van Atjeh.

Buiten de kleinere havens als Idi, Meulaboh, Tjalang, Tapatoean, Singkel, Bakoengan en het op Simaloer gelegen Sinabang, die eigenlijk alleen voor kustvaart dienen en de verbindingen met andere Nederlandsch-Indische havens moeten onderhouden, zijn er nog eenige drukker bezochte havens, namelijk Oeleëlheue, Sigli, Lho' Seumawe en Langsa en ten slotte de zeer goede natuurlijke haven in de Sabangbaai op Poeloe Weh, die het wereldverkeer verzorgt. Regelmatig wordt deze vrijhaven aangedaan door de schepen van de Maatschappij Nederland, de Rotterdamsche Lloyd, Koninklijke Paketvaart Mij. en ook vele schepen onder vreemde vlag komen daar binnen. Sabang is door zijn ligging op een punt, waar de wegen van de Noordkust en de Westkust samen komen, een overscheephaven van belang.

Als kolen- en oliestation is Sabang welhaast nog van meer beteekenis, door zijn gunstige ligging ten opzichte van de kolenproduceerende landen. Padang, Natal, Calcutta en ook Australië en Japan kunnen alle in aanmerking komen voor de levering van bunkerkolen. De N.V. Zeehaven en Kolenstation Sabang sloot met de Bataafsche Petroleum Mij. een overeenkomst voor stookolie.

Omzetten van *kolen* en *olie* te Sabang:

	KOLEN tonnen van 1016 kg	OLIE tonnen van 1 m³		KOLEN tonnen van 1016 kg	OLIE tonnen van 1 m³
1925	247,546	5,182	1934	148,687	8,303
1929	263,690	20,406	1935	129,499	10,292
1930	170,300	24,694	1936	169,299	25,108
1931	122,504	14,492	1937	144,195	47,850
1932	60,170	9,056	1938	121,402	39,605
1933	83,975	3,492			

Uit het grooter worden van den omzet van de olie kan de ontwikkeling van de motorschepen ook eenigszins blijken.

Hiernaast volgt meteen een overzicht van het aantal schepen, dat Sabang aandeed, gesplitst naar de nationaliteit:

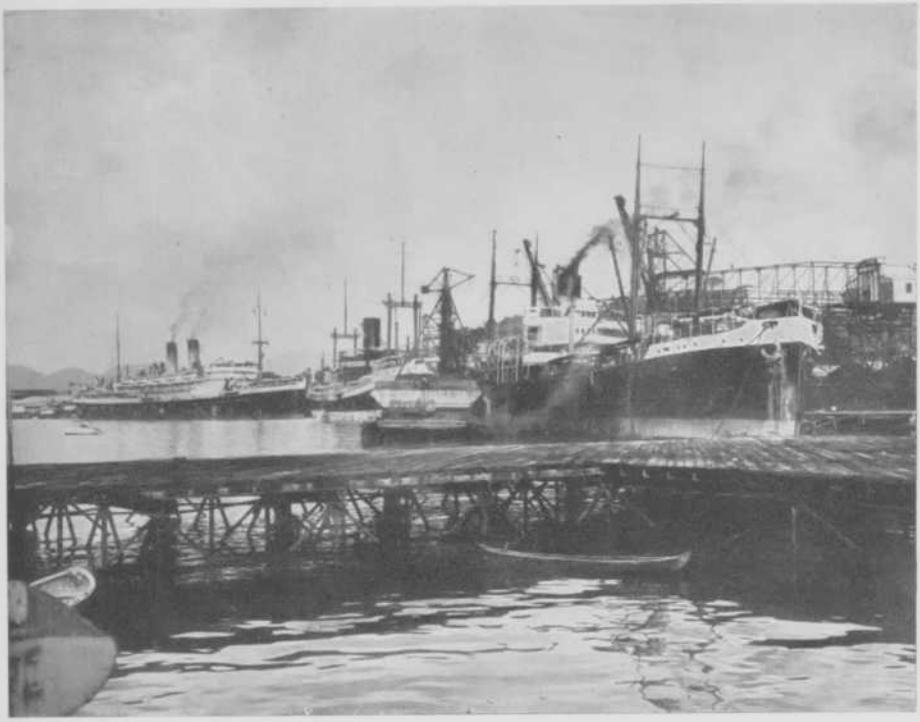

foto's archief Kol. Inst.

Boven: Kolensteigers te Sabang Beneden: Vliegveld te Sabang 1934

koopvaardijschepen [1])	1925		1929		1933		1937		1938	
	aantal schepen	netto m^3	aantal schepen	netto m^3	aantal schepen	netto m^3	aantal schepen	netto m^3	aantal schepen	netto m^3
Nederland	225	2.895,978	314	4,396,261	163	3,284,533	225	3,826,542	219	3,797,751
Ned. Indië	316	778,362	404	1,021,777	327	606,819	390	653,301	358	633,828
Engeland	121	1,264,554	231	2,189,358	94	691,519	113	1,017,066	103	898,467
Duitschland	85	1,000,939	71	815,644	23	258,974	45	528,947	39	456,129
Noorwegen	25	82,864	35	187,904	24	204,316	48	201,612	50	224,100
Zweden	9	82,736	1	10,511	4	36,039	1	11,410		
Denemarken	5	40,772	7	75,769	1	9,053	7	34,949	3	15,333
Rusland	3	33,765	9	103,193	7	77,173	6	33,645		
Japan	6	33,016	12	127,554	27	300,874	24	283,702	7	85,726
Italië	3	26,933	2	20,361	4	39,922	4	34,302	15	140,813
Frankrijk	2	11,286	29	315,550	1	9,792	6	68,203		
China	13	13,246	9	3,624			7	57,651	1	11,396
U.S.A.	1	9,679	1	1,149			4	22,167		
Griekenland.	1	8,040			6	50,504	47	425,248	35	307,451
Finland	1	7,875	2	18,199			5	36,826	1	7,330
Dantzig					1	7,846				
Joegoslavië							1	10,239		
Panama					1	11,755	4	13,052	2	7,470

[1]) totaal minus gesleepte schepen.

oorlogsschepen en gouvern. schepen	aantal schepen	tons waterverplaatsing	aantal schepen	tons waterverplaatsing	aantal schepen	tons waterverplaatsing	aantal schepen	tons waterver,paatsing	aantal schepen	tons waterverplaatsing
Nederland	53	66,920	40	37,036	23	29,331	23	23,557	18	20,822
Engeland	2	1,238					9	6,390	2	12,497
Frankrijk	3	2,300			1	1,121	4	5,536	2	4,120
Duitschland			1	6,000	1	6,000				
Rusland			1	1,063						
Japan			1	5,500	2	58,660				
Italië					1	5,900				

Het totale aantal en de tonnage van de schepen die Sabang binnenliepen volgen hieronder. Bovendien is het havenverkeer van Oeleëlheue opgenomen. De Atjeh Transport Mij. onderhoudt samen met de Koninklijke Paketvaart Mij. de verbinding tusschen deze twee havens.

Jaar	Sabang		Oeleëlheue	
	aantal schepen	netto m³	aantal schepen	netto m³
1924. . . .	879	6,027,454	315	584,004
1925. . . .	897	6,337,317	313	650,190
1929. . . .	1213	9,344,193	390	904,391
1930. . . .	1010	7,810,618 [1])	412	870,090 [1])
1931. . . .	838	6,380,398	401	682,558
1932. . . .	719	5,124,568	365	523,739
1933. . . .	714	5,366,055	332	513,617
1934. . . .	880	6,444,998	350	413,340
1935. . . .	805	5,827,782	349	417,602
1936. . . .	925	6,633,998	358	450,527
1937. . . .	983	7,258,978	332	382,313
1938. . . .	865	6,588,134	340	376,251

Ten slotte volgt hierachter nog een cijferopstelling van de voornaamste producten, die Atjeh voortbrengt. Als vergelijkende jaren zijn gekozen 1925 als gunstig jaar vóór het topjaar 1929, verder het dieptepunt van de crisis, waarvoor 1933 is genomen, en ten slotte 1937, dat zich kenmerkte door de groote opleving, die echter, getuige de cijfers over 1938, niet aanhield. Niettemin ligt het peil van 1938 toch nog boven dat van de voorgaande crisisjaren. Voor dit jaar is tevens de waarde vermeld, waarbij voor de eerste twee producten schattingen zijn gebruikt, terwijl voor een aantal producten geen opgaven gevonden werden.

Zooals is te zien, is de rijstsituatie steeds verbeterd, terwijl de veeuitvoer bijna verdubbelde. De pinang, copra en de bevolkingsrubber zijn in belangrijkheid toegenomen en alleen de traditioneele peper heeft niet aan deze stijging meegedaan. Van de ondernemingsproducten is de rubber, die voor het jaar 1925 niet ge-

[1]) Oorlogs- en gouvernementsschepen niet medegerekend in de tonnage sinds 1930.

splitst is in ondernemingsrubber en bevolkingsrubber, opgekomen. Een groote vlucht namen de palmolie en de vezels, terwijl de thee haar intrede deed. De hars en terpentijn nemen gestadig meer deel aan een grooter wordenden uitvoer. Alleen de aardappelen schenen te lijden te hebben van een ziekte. De boschproducten hebben een achteruitgang vertoond, die wederom goedgemaakt werd door het stijgen van den export van hout. De specerijenuitvoer nam toe, evenals de uitvoer van de nilam. De kapok verloor terrein. De petroleumproductie breidde zich enorm uit. Wel dient bedacht te worden, dat de cijfers van 1937 en 1938 vollediger den uitvoer weergeven dan de cijfers over de jaren daarvoor.

K 2597

	Uitvoer van Atjeh der voornaamste producten in tonnen					guldens 1938
	1925	1929	1933	1937	1938	
rijst	—	—11.652	— 5.134	— 4.522	648	40.000
vee (stuks)	11.234	17.254	13.922	21.587	—	600.000 (over 1937)
pinang	19.804	21.843	19.110	27.365	26.788	2.205.000
copra	8.492	9.264	7.919	11.539	10.187	678.000
peper	2.960	1.384	1.314	1.000	1.578	208.000
bev. rubber	—	625	379	3.104	1.358	543.000
ond. rubber	3.739	3.385	4.004	12.436	8.636	4.136.000
palmpitten	—	102	205	1.605	2.878	143.000
vezels	—	—	1.927	4.000	4.682	420.000
koffie	—	8	9	246	207	83.000
thee	—	—	—	—	260	185.000
hars	—	356	790	2.001	3.380	227.000
terpentijn	—	105	235	638	1.018	—
aardappelen	—	256	1.611	1.473	533	42.000
nootmuskaat	99	105	82	206	162	30.000
kruidnagel	—	8	15	124	32	20.000
foelie	—	16	14	24	16	14.000
nilamblad	402	789	163	1.120	326	12.000
nilamolie	—	1	9	22	17	120.000
kapok	338	170	—	434	253	—
rotan	370	218	61	212	191	9.000
koelit bakau	10.341	5.205	2.075	3.850	3.378	63.000
damar	293	—	—	254	189	22.000
hout in m^3	17.547	26.721	8.301	18.704	19.900	—
petroleum in m^3	92.435	290.049	471.713	629.165	705.650	—
palmolie	—	673	908	8.824	14.415	1.139.000